

ЗАХАРЕНКО Сергій Олександровичкандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки і психології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
МАКАДЗЕБА Маргарита Євгенівна
студентка Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
e-mail: zakharenko_serhii@ukr.net**ПОСТАТЬ ВЧИТЕЛЯ У ПОГЛЯДАХ Г. С. СКОВОРОДИ**

***Анотація.** У статті досліджено основні погляди Г. С. Сковороди на роль вчителя у суспільстві. Узагальнено психолого-педагогічну модель українського педагога, визначено його характеристику та вимоги щодо виконання професійних обов'язків. Зроблено аналіз творчої спадщини видатного педагога та його думок про педагогічну, вчительську працю. Охарактеризовано основні якості та здібності, якими повинен володіти саме шкільний вчитель. Встановлено, що психолого-педагогічна модель українського вчителя вимагає високого рівня національної самосвідомості, ґрунтовного знання історії України та української психолого-педагогічної думки.*

***Ключові слова:** Григорій Сковорода, вчитель, педагог, модель вчителя, вимоги до вчителя.*

Актуальність проблеми. Проблема вчителя, його професіоналізму, світоглядної культури, духовно-морального вигляду – одна з найактуальніших у педагогіці та філософії освіти. Це пояснюється тим, що саме від вчителя, його особистісних характеристик залежить реалізація навчальних планів, якість освітніх послуг, виховання підростаючого покоління. На сучасному етапі розвитку освіти України визначається завдання формування особистості вчителя відповідно до потреб практики, сучасних змін, що відбуваються в країні та світі. Зрозуміло, цей процес має бути забезпечений теоретично. Тому дослідження про проблеми формування особистості вчителя є актуальним і невідкладним завданням педагогічної науки. Актуальність статті зумовлюється також необхідністю осмислення місця і ролі вчителя в освіті, його особистісних характеристик та якостей.

Важливо зауважити, що в ХХІ столітті змінився статус вчителя, його освітні функції, відповідно зросли і вимоги до його професійної компетентності, рівня його професіоналізму. Показниками значущості професійної компетентності є зміни, що відбувалися в сфері суспільної свідомості у різні періоди історії. Саме професійній компетентності й педагогічній культурі притаманні великі можливості розвитку та стабільності суспільства, оскільки вони є, наприклад, гарантом для вирішення проблемних питань між старшим та молодшим поколіннями, сприяють адаптації до нових умов, більш ефективному процесу соціалізації особистості тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблема професійної компетентності педагогічних працівників перебуває у центрі уваги дослідників. Цей факт є визнанням того, що професійна компетентність відіграє провідну роль у педагогічній діяльності. В українській освітянській літературі останніх років до проблеми формування особистості вчителя зверталися такі вчені, як В. Андрущенко, С. Гончаренко, Л. Губерський, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кушерець, О. Савченко, О. Сердюк, І. Надольний, В. Огнев'юк та ін. Однак, незважаючи на публікації цих та багатьох інших вчених, проблема залишається актуальною. В її структурі існують такі недостатньо визначені питання, як загально-філософські проблеми особистості, особистість вчителя як ідеал і реальність, модернізація підготовки сучасного вчителя в педагогічному університеті, напрями та фактори формування особистісних характеристик вчителя в сучасних умовах.

Мета статті. На основі вивчення творчої спадщини видатного педагога Г. С. Сковороди обґрунтувати основні якості та здібності особистості вчителя відповідно до суспільних ідеалів.

Виклад основного матеріалу. Григорій Савович Сковорода, видатний український філософ, літератор, педагог значну увагу у своїй творчості приділяв питанню ролі вчителя,

його місії у суспільному житті: яким він повинен бути, які має нести функції, прикладом якої діяльності повинен стати.

Джерелом ідей Г. С. Сковороди про суть, значення, завдання педагогічної праці була насамперед народна мудрість. Саме на ґрунті кращих традицій народної педагогіки мислитель розв'язував питання про якості вчителя та вимоги до нього.

Суттєву роль на формування поглядів Г. С. Сковороди на особистість вчителя відіграли: його викладацький досвід у Переяславському та Харківському колегіумах, практика роботи приватним вчителем у с. Коврай (сучасна Черкаська область), довготривале спілкування з М. Ковалинським, а також його просвітительсько-педагогічна мандрівна діяльність.

Освіта, як вважав Г. С. Сковорода, має стати загальнонародною, доступною для всіх верств населення. Виховання, підкреслював він, і убогим потрібне.

Творчий доробок Г. С. Сковороди містить немало цінних думок про педагогічну, вчительську працю. Головне в особі вчителя – його моральні якості, найважливіше його завдання – розбудити свідомість простих людей, усіх «трудолюбствующих», навчити їх самопізнанню, допомогти їм розкрити очі на суспільне зло. В одному з листів до М. Ковалинського просвітитель зазначав, що справа вчителя – велична і благородна: «Так, мій найдорожчий Михайле, це не тільки велика річ, але й найвеличніша... . Якщо велика справа панувати над тілами, то ще більша – керувати душами... . Якщо важливо лікувати тіло, то чи не найважливіше разом з тілом зберігати і душу людини цілою, здоровою, незіпсованою?» [2, 267]. А головний обов'язок вчителя? Звичайно, виявляти і розвивати природні задатки своїх вихованців. Це не легко, але це можливо, бо «всякая тайна имеет свою обличительную тень» [1, 436]. Необхідно своєчасно розкрити внутрішній світ дитини і спрямувати її діяльність. У праці «Разговор, называемый алфавит, или букварь мира» педагог пише: «Некоторый молодчик был моим учеником. Дитина подлинно рожден к человеколюбию и дружбе, рожден все честное слышать и делать. Но не рожден быть студентом. С удивлением сожалел я о его остолбенелости. Но как только он отрешился к механике, так вдруг всех удивил своим понятием без всякого руководителя» [1, 327]. Ці слова Г. С. Сковороди націлюють вчителів до уважного вивчення нахилів і здібностей своїх учнів, що виявляються і закріплюються у процесі праці, діяльності.

Провідним принципом у педагогічній спадщині Г. С. Сковороди виступає положення про необхідність взаємоповаги і дружби між вчителем та учнем. Хороші й дружні взаємини повинні виявлятися у всіх сферах діяльності, в першу чергу там, де відбувається процес формування духовних якостей особистості. У байці «Соловей, Жаворонок и Дрозд» він зазначає: «Щаслив, кто хоть одну только тень доброй дружбы нажить удостоился. Нет ничего дороже, слаже и полезнее ея» [1, 127].

Пропагуючи ці міркування, Г. С. Сковорода наголошує на винятковому значенні поваги і любові педагога до дитини, гуманного ставлення до неї, врахування її запитів, прагнень, нахилів: «Начало всему и вкус есть любовь. Как пища, так и наука не действительна от нелюбимаго» [1, 300]. Тільки щиро люблячи своїх вихованців, вчитель може успішно формувати їх моральне обличчя, збуджувати і утверджувати в них любов до людей. Чуйність, гуманність, чесність можуть бути виховані тільки людиною, якій самій притаманні ці якості: «Адже любов викликається любов'ю, і, бажаючи бути любимим, я сам перший люблю» [2, 218]. І далі: «Любов же викликається любов'ю, яку породжує ласка і прихильність в поєднанні з чеснотою» [2, 220].

Великого значення Г. С. Сковорода надавав підготовленості вчителя, його освіченості, що, звичайно, мало вплив на розумовий розвиток учнів. Загальноновизнано – не відрізнялися високим інтелектуальним рівнем тодішні наймані іноземні вчителі, та й місцеві вчителі-дяки були далекі від вимог часу. М. Ковалинський, біограф Г. С. Сковороди, називає їх «полуучеными школьными учителями», які вселяли в голови учнів «мнения о вещах странныя» [2, 384].

Лише людина високоосвічена, з глибокими знаннями, на думку просвітителя, може реалізувати завдання вчителя. «Долго сам учишь, если хочешь учить других» [1, 353]. Вчитель має любити науку, постійно вивчати її, бо «хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає учитись» і «коли не любити всією душею корисних наук, то всякий труд буде марним» [2, 213].

Вчитель, який постійно навчається, вчитель з високим рівнем загальної культури зможе в повній мірі забезпечити високий рівень розумового розвитку молодих людей. Педагог-просвітитель закликав своїх учнів не боятися труднощів на шляху навчання: «Любезныи ученикы, не бойтеся! Поднимайтесь дерзновенно к тому, на котрого лице не могли вы за ужасом смотреть на Фаворе. Слушайте, что говорит: «Дерзайте! Мир вам!» [1, 7].

Актуальними й нині залишаються думки Г. С. Сковороди про тих керівників, зокрема і духовних, які покликані вести людей до істини. У праці «Диалог» педагог застерігає сучасників, «чтоб не избрать нам предводителя из числа тех, которые суть любители не духа, но сенно-письменного мрака и убивающа нас баснословныя бабския истории... . Сии вожды любот внешнею стень и на ней совершенно почивают... » [2, 142].

Через всю спадщину видатного українця проходить ідея єдності навчання і виховання. Він наполягає не лише на засвоєнні учнями певної суми знань, формуванні зовнішньої поведінки, а й на одночасному вихованні справжньої моральності. «Коликое идолопоклонство, – пише автор «Благодарного Еродія», – восписывать человеческим наукам и человеческим языкам, восприносить и воспричитать воспитание? Кая полза ангельський язык без добрыя мысли? Кий плод тонкая наука без сердца благого?» [1, 456].

Розуміючи глибоку прірву між народним проповідником і глаштаєм попівської ідеології, резонером богословської теології, який не мав морального права судити про добро і зло, Г.С.Сковорода зазначає: «Не диковина дорогу сыскать, но никто не хочет искать, всяк своим путем бредет и другаго ведет, в сем-то и трудность. Проповедует о щастии историк, благовестит химик, возвещает о щастии физик, логик, граматик, землемер, воин, откупщик, часовщик, знатный и подлый, богат и убог, живый и мертв... . Все на седалище учителей сели: каждый себе науку сию присвоил. Но их ли дело учить, судить, знать о блаженстве?» [1, 253]. Вчительська праця, за переконанням Г. С. Сковороди, вимагає особливих здібностей від педагога: «Пускай бы каждый художник свое дело знал... так о мире судить одним тем свойственно, ксих душа миром ублажена». І далі: «Да учат те, кои познали человека, у котораго мир и здравие» [1, 254].

Особлива увага у Сковородинівському вченні належить вчительському слову, як могутньому засобу спілкування, засобу передачі знань, моральних цінностей, загалом надбань народної мудрості. «Разговор, – пише Г. С. Сковорода, – сообщение мыслей и будто взаимное сердце лобызание; соль и свет компаний – союз совершенства. Но как невозможно плодоносного саду сообщить другу без зерн или ветвей, так нельзя мыслей в душу приятельскую занести, и перевести, и размножить, разве через зерно или глаголемаго, или на бумаге начертаемого слова» [2, 425]. При цьому зле слово розливає жовч, зміїну отруту, мучить душу, і, навпаки, добре слово сіє в серці любов, радість, спокій.

Володіння словом, гострий розум дозволяє філософу блискуче проникати в суть речей. В притчі «Убогий Жайворонок» автор змальовує батька Жайворонка, який вивчав світські науки і серце якого було ніби «столиця здорового розума», навчав розпізнавати людей, їхні вчинки не за зовнішніми ознаками, а вникати в суть справи: «Ты же, сыне мой, читая книгу видимаго и злаго сего мира, взводи сердечное твое око во всяком деле на самую главу дела, на самое сердце его, на самый источник его, тогда, узнав начало и семя его, будеши прав судия всякому делу, видя главу дела и самую исту, истина же избавит тя от всякия напасти» [1, 129].

Вищесказаними словами Г. С. Сковорода нас переконує, що доконченими умовами успішного впливу, а, відповідно, успішного виховання є логіка, послідовність, системність у розкритті суті різноманітних явищ.

Надаючи великого значення переконуванню словом, Г. С. Сковорода вказував і на роль постійних вправ у вихованні, на практичне втілення ідей і знань у поведінці, в діяльності, на поєднання слова з ділом: «Во всех науках и художествах плодом есть правильная практика... . Нельзя построить словом, если тое самое разорять делом. Сие значит давать правила для корабельнаго строения, а делать телегу» [1, 353].

До вчителя просвітитель ставив ґрунтовні вимоги: він (вчитель) – це людина глибокого розуму, високої моралі, єдності слова і діла, людина, безмежно віддана своєму народові, батьківщині. Тим, хто обрав професію вчителя, Г. С. Сковорода дає низку порад

у праці «Алфавит, или букварь мира» та ін. Головні настанови педагога: облиш усі справи, до яких ти не народжений, не покликаний, будь добродішним, стриманим, терплячим, вивчай мови, навчись бодай одної, але ґрунтовно, не бійся ненависті ворогів, люби свою працю.

Висновки. Григорій Савович Сковорода визнаний одним із найвидатніших українців в історії нашого суспільства. Його педагогічні ідеї до цього часу залишаються актуальними і затребуваними. Його думки щодо ролі вчителя у суспільстві на довгі роки визначили відношення громади до цієї постаті. І сьогодні Сковородинівське бачення професії вчителя у сучасному освітньому просторі є для нас цікавим, повчальним, взірцевим.

Проведене дослідження основних поглядів видатного педагога Г.С. Сковороди на роль вчителя у суспільстві дозволяє зробити висновок про те, що джерелом його ідей про суть, значення, завдання педагогічної праці була насамперед народна мудрість. Його багатий доробок у царині української філософсько-педагогічної думки виступає культурно-національним підґрунтям для розробки психолого-педагогічної моделі українського вчителя, здатного і готового до педагогічної діяльності в сучасних соціально-економічних і політичних умовах. Це вимагає від українського педагога високого рівня національної самосвідомості, ґрунтовного знання історії України та української психолого-педагогічної думки, наслідування національних шкільних традицій і усвідомлення культурної самобутності народної педагогіки, підвищення мовленнєвої культури щодо своїх рідномовних обов'язків і утвердження в освітньому просторі української мови як державної.

Список використаної літератури

1. Сковорода Г.С. Твори: У 2т. – К.: АТ, Обереги, 1994. – (Гарвард. б-ка давнього укр. письменства). Т.1. – 528 с.
2. Сковорода Г.С. Твори: У 2т. – К.: АТ, Обереги, 1994. – (Гарвард. б-ка давнього укр. письменства). У 2т: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. – 480 с.

References

1. Gregory Skovoroda. Works: in 2 parts. – Kyiv : AT, Oberegy, 1994. – (Harvard Library of Old Ukrainian Writing), P. 1. – 528 p.
2. Gregory Skovoroda. Works: in 2 parts. – Kyiv : AT, Oberegy, 1994. – (Harvard Library of Old Ukrainian Writing), P. 2: Treatises, Dialogues, Parables, Translations, Letters. – 480 p.

ZAKHARENKO Serhii Oleksandrovykh, Candidate of Pedagogic Sciences Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology of the Bogdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
MAKADZEBA Marharyta Yevheniyivna, Student of the Bogdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
 e-mail: zakharenko_serhii@ukr.net

TEACHER FIGURE INTO VIEW G.S. SKOVORODA

Summary. In this article the author investigated the main views of Gregory Skovoroda about teacher role in the society. The author generalized psycho-pedagogical model of Ukrainian teacher and defined his characteristic and requirements about the execution of professional duties. The artistic heritage of famous educator and his views about teaching were analyzed. It was found out that the famous teacher professed the organic unity between teaching and education. Gregory Skovoroda compared teacher with a caring gardener, who grew up the younger generation in harmony with the nature. Many works of the philosopher emphasize mutual respect and friendship between teacher and student, which is the key of the formation of high moral qualities of students. The author defined the main features and skills which every teacher should have. In the article the author showed the relevance and effectiveness of the ideas of travelling philosopher, its deep national basis and importance for the modern teachers. The author established that psycho-pedagogical model of Ukrainian teacher should be based on the ideas of love to children and requires the high level of national consciousness, good knowledge of the history of Ukraine and psycho-pedagogical opinion.

Key words. Gregory Skovoroda, teacher, educator, the model of teacher, requirements for teacher

Одержано редакцією 22.05.2016
 Прийнято до публікації 25.05.2016